

5. Найменше злочинів. Стало відомо, які області найбезпечніші в Україні. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/naymenshe-zlochiniv-stalo-vidomo-ki-oblasti-1731071621.html>

6. Ортинський В. Погляд на державний примус у контексті європейської інтеграції України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2018. № 889. С. 4–11.

7. Зелькіна Т. Є. Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування : дис. ... д-ра філософії. К., 2021. 291 с.

8. Шевчук О. М. Засоби державного примусу у правовій системі України : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2003. 187 с.

9. Ситайло О. І. Застава як захід забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2021. 208 с.

10. Грицак Х. М. Правова природа заходів забезпечення кримінального провадження через реалізацію процесуального примусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 148–150.

DPO <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-38>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО СПЕЦІАЛЬНУ КОНФІСКАЦІЮ

Якових Є. В.

*доктор філософії в галузі «Право»,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна
<https://orcid.org/0009-0000-2670-6501>*

У тезах актуалізується питання процесуальних гарантій у випадках втручання держави у право власності при вирішенні питання про застосування спеціальної конфіскації та вирішення питання про долю речових доказів (принцип пропорційності, забезпечення належного балансу між легітимною метою втручання та засобами її досягнення, принцип правової визначеності) та ін.

Кримінальне судочинство становить сферу, в якій перетинаються гарантії дотримання фундаментальних прав людини, суспільний інтерес у забезпеченні справедливості та функції держави як гаранта правопорядку та захисту прав і свобод інших учасників відносин.

В межах цього складного балансу прав і обов'язків особливого значення набувають процесуальні гарантії, що відіграють провідну роль у захисті прав і свобод учасників кримінального провадження. Серед таких гарантій особливе місце посідають конвенційні механізми захисту права власності, які мають суттєве значення у межах кримінального провадження, зокрема в ситуаціях, коли проведення слідчих (розшукових) дій супроводжується тимчасовим вилученням майна, накладенням арешту на активи чи їх конфіскацією, вирішення питання про речові докази, здійснення спеціальної конфіскації. Відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна фізична та юридична особа володіє правом мирно користування своїм майном, а позбавлення власності допускається лише в суспільних інтересах і за умов, визначених законом та узгоджених із загальними принципами міжнародного права. [1].

За умов порушення особою прав та свобод інших фізичних чи юридичних осіб, державних або суспільних інтересів, або надбання у власність майна в незаконний спосіб, чинним законодавством передбачено вилучення майна, накладення арешту, спеціальна конфіскація майна, що належить на праві власності певній особі.

Водночас і в таких випадках втручання держави у право власності має відповідати низці ключових принципів, сформованих у практиці Європейського суду з прав людини. Насамперед йдеться про принципи пропорційності, забезпечення належного балансу між легітимною метою втручання та засобами її досягнення, а також про принцип правової визначеності. Це передбачає, що будь-яке обмеження права власності повинно бути чітко обґрунтованим законом, переслідувати суспільно значиму мету й не виходити за межі необхідного з огляду на обставини конкретної справи.

Для застосування спеціальної конфіскації у передбачений законом спосіб органи досудового розслідування, прокуратура зобов'язані довести злочинне походження майна, або використання його для схиляння іншої особи до вчинення кримінального правопорушення, або використання його як засіб вчинення кримінального правопорушення. За відсутності належних і допустимих доказів того, що вилучене майно було отримане обвинуваченим у результаті вчинення інкримінованого йому правопорушення, а також якщо відповідне обвинувачення у цій частині не було висунуте, підстави для застосування спеціальної конфіскації відсутні.

Обов'язок обґрунтувати підстави для застосування спеціальної конфіскації лежить виключно на стороні обвинувачення, яка повинна чітко визначити, яке саме майно підлягає спеціальній конфіскації – грошові кошти, цінності чи інші активи – та довести, чи вживалися

заходи забезпечення кримінального провадження щодо відповідного майна з метою гарантування можливості застосування спеціальної конфіскації у майбутньому.

У рішенні від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 КСУ вказав, що «одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який у сфері соціального захисту означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею» [2].

Верховний Суд зауважує, що при «застосуванні спеціальної конфіскації суд повинен не лише послатися на наявність для цього формальних підстав, передбачених у КК, але й переконатися, що таке застосування не порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і з захисту фундаментальних прав осіб», покладаючи на особу «надмірний індивідуальний тягар» [3]. На практиці суди доволі неоднозначно підходять до тлумачення «надмірності тягара» та «справедливості рівноваги».

КСУ у своєму рішенні від 29 червня 2010 року у справі № 1-25/2010 зазначив, що «одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями. Тобто, обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [4]. Натомість кримінально-процесуальні приписи, що розмежовують випадки застосування спеціальної конфіскації та вирішення питання про долю речових доказів не визначають чіткого порядку застосування спеціальної конфіскації, як заходу кримінально-правового характеру, і вирішення питання про долю речових доказів, як кримінально-процесуального заходу. Частина 9 ст. 100 КПК України визначає, що «питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження» [5], а.п.п.1-6-1 цієї ж частини містить перелік предметів, щодо яких можуть вирішуватися питання як про спеціальну конфіскацію, так і в контексті визначення долі речових доказів, що не сприяє правовій визначеності в цьому питанні – в яких випадках вирішувати питання про спеціальну конфіскацію, а коли – про долю речових доказів. Свідченням тому є й судова практика.

Верховний Суд у Постанові від 27.09.2021 р. у справі № 466/5842/20, зазначив наступне: «ураховуючи те, що у санкції ч. 1 ст. 369 КК передбачено покарання у виді позбавлення волі, а також

виходячи з положень ч. 1 ст. 96-1 КК, спеціальна конфіскація до вилучених у засудженого грошових коштів у цьому випадку може бути застосована. Цим виключається альтернативна можливість вирішення питання про вилучення вказаних коштів у власність держави в порядку, визначеному у ст. 100 КПК, щодо вирішення долі речових доказів. Неправомірна вигода є предметом, а не знаряддям вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 369 КК. Тому за наявності для того підстав неправомірна вигода могла бути конфіскована за рішенням суду на підставі п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК» [6].

Таким чином, якщо сторона обвинувачення у справі посиляється виключно на ст. 100 КПК України, і в клопотанні відсутня вказівка на ст.ст. 96-1, 96-2 КК, тобто – на необхідність застосування положень матеріального закону щодо спеціальної конфіскації, суд може конфіскувати майно як знаряддя вчинення злочину, навіть якщо мали б бути застосовані положення ст.ст. 96-1, 96-2 КК України. Але якщо таке питання (про застосування спеціальної конфіскації за нормами матеріального права) ставиться прокурором тільки в стадії апеляційного оскарження, з посиланням вже на ст.ст. 96-1, 96-2 КК України, при цьому в першій інстанції не була належним чином визначена правова процедура такої конфіскації (а лише посилання на ст. 100 КПК), в межах якої прокурор просив конфіскувати майно в дохід держави, а ст. 100 КПК (як щодо речових доказів) не підлягає застосуванню, апеляційний суд не уповноважений застосувати спеціальну конфіскацію як кримінально-правовий захід, оскільки це вважатиметься погіршенням становища обвинуваченого.

З зазначеного слід зробити висновок, що в чинному КПК України не визначено чітких процесуальних гарантій захисту прав власності (правова визначеність, пропорційність та рівновага) в аспекті здійснення процедури спеціальної конфіскації та вирішення питання про долю речових доказів.

Література:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 20.03.1952 : станом на 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту

2 частин : Рішення Конституц. Суду України від 25.01.2012 № 3-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>

3. Постанова Верховного Суду від 04.11.2020р. у справі № 236/3696/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92692226>

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» : Рішення Конституц. Суду України від 29.06.2010 № 17-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>

5. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

6. Постанова Верховного Суду від 27.09.2021р. у справі № 466/5842/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100063329>